

Костадин Нушев

ПРАВОСЛАВНИТЕ ПЕРСПЕКТИВИ

НА БОГОСЛОВСКИЯ ДИАЛОГ И ХРИСТИЯНСКОТО
ЕДИНСТВО СПОРЕД ПРОФ. Д-Р НИКОЛАЙ ГЛУБОКОВСКИ

Abstract: *Kostadin Nushev, Orthodox Perspectives of Theological Dialogue and Christian Unity according to Nikolai Glubokovsky*

After establishing himself in Bulgaria in the early 1920s and beginning his academic and scientific work at the Theological Faculty of Sofia University, Professor Glubokovsky continued to actively research Orthodox theology and science. He also participated, along with other prominent Russian church clergy and theologians, in numerous international scientific and religious forums. Some of these forums were dedicated to Christian theological dialogue and various issues related to the relationships between the Orthodox Church and Western Christian denominations. During this period, Professor Glubokovsky participated more actively, consciously, and confidently in international initiatives and conferences focused on theological dialogue with the Anglican and Old Catholic Churches. He attended these forums both as a representative of the Bulgarian theological and academic community and as an official delegate of the Bulgarian Orthodox Church, as well as a representative of the Russian Orthodox Church and the Russian academic community in Europe. The main purpose of this publication is to provide a brief commentary on some of the theological arguments presented by Professor Glubokovsky during these dialogues in 1925 in London. His theological presentations were published under the broad title "Christian Unity and Enlightenment in the Orthodox Theological Perspective." The publication includes two separate lectures delivered by Professor Glubokovsky in English, respectively at London University and King's College, London. According to Professor Glubokovsky, the issues of Christian unity, or „ecumenical unity," are among the most important of the time. These issues should be considered in light of Biblical and Patristic truths, which are universally important to Orthodoxy and considered "generally accepted axioms" by the higher church hierarchy, theologians, and ordinary Christians.

Keywords: *Orthodox Church, Biblical Theology, Theological Dialog, Inter-Christian Dialogue*

Проф. д-р Николай Никанорович Глубоковски (1863–1937) е един от най-ярките и забележителни православни богослови от края на XIX и първата половина на XX век. Изтъкнат библеист и филолог, историк на християнското богословие и дълбок познавач на Православието, той се нарежда сред най-авторитетните учени и преподаватели не само в Русия, но и въобще на своето време¹. Първият период от неговото научно творчество преминава в Санкт-Петербургската духовна академия и обхваща годините преди Болшевишката революция в Русия².

Като учен и преподавател в Русия през този период той бил познат, уважаван и високо ценен и от множеството български духовници и богослови, които били възпитаници на Санкт-Петербургската висша богословска школа. Тези добри отношения с български учени и духовници по-късно дават възможност на изтъкнатия професор да намери радушен прием и сигурно прибежище в България след катаклизмите на революцията, станали причина за неговото изгнаничество.

*Николай Глубоковски и неговата
научно-академична работа в България*

След установяването си в България в началото на 20-те години на XX век, и началото на научно-академичната работа в Богословския факултет на Софийския университет, проф. Николай Глубоковски продължава да работи активно като изследовател в областта на православната богословска наука и да участва, заедно с други видни представители на руската емиграция – духовници и

¹ Международна слава и висок авторитет в европейските научни и богословски среди Николай Глубоковски придобива с първото си по-крупно научно изследване „Блаженный Теодорит Кирский: его жизнь и его литературная деятельность“ (Т. 1 – 2, Москва, 1890).

² Освен в областта на православната библеистика, в която работи усилено в годините преди революцията, проф. Николай Глубоковски следи отблизо и развитието на другите области на богословската наука. Като резултат от тази изследователска работа през 1928 г. във Варшава е публикуван негов критичен обзор на развитието на руската богословска наука. – Срв. Николай Глубоковский. Русская богословская наука в её историческом развитии и новейшем состоянии. Москва, Издательство Свято-Владимирского Братства, 2002.

богослови, в редица международни научни и църковни форуми³. Някои от тези международни форуми по това време са посветени на въпросите за християнския богословски диалог и на различни проблеми, свързани с връзките и отношенията между Православната църква и западните християнски вероизповедания. По-активно, съзнателно и убедено проф. Николай Глубоковски се включва през този период в международните инициативи и научни конференции за богословски диалог с Англиканската и Старокатолическата църква. В тези форуми той участва както като представител на българската богословска и академична общност или като делегат на Българската православна църква, така и като представител на руската православна църковна емиграция в Европа.

*Християнският богословски диалог
в годините на следвоенната криза*

В годините след Първата световна война и Болшевишката революция в Русия православните руски духовници и богослови се оказват в центъра на активизираните се контакти между християните от западните страни и представителите на поместните православни църкви. Следва да бъде отбелязано, че тази активност на руските православни духовници и богослови, които се оказали в емиграция в годините след Първата световна война, е естествено и логично продължение на църковните контакти и диалога на Руската православна църква, най-вече с посочените две западни вероизповедания, които били установени още от времето преди революцията. В тези контакти проф. Николай Глубоковски се оказал един от най-авторитетните и подготвени богослови на Руската църква, който се ползвал с високо доверие и от страна на Българската православна църква. Според съвременния руски църковен историк Михаил Шкаровски, руският богослов „в значителна степен е влияел на църковната политика в България, както вътрешна,

³ През периода 1923 – 1937 г. Николай Глубоковски е професор по Священо Писание на Новия Завет, а от 1929 г. е и дописен член на Българската академия на науките. – Срв. Алманах на Софийския университет. Т. 1. С., 1988, 124 – 126.

така и международна” именно като официален представител на Българската екзархия в един труден за нея период⁴.

Връзките и богословският диалог на Руската православна църква с англиканите и старокатолиците датират още от XIX век и се развиват на академично и официално църковно ниво чрез представители на духовенството и богослови от духовните академии. Според убеждението на проф. Николай Глубоковски този диалог следва да бъде продължен от православните представители на Руската църква независимо от трагедията на болшевишката революция и закриването на висшите духовни и богословски школи в Русия. Според него именно просветените православни богослови и възпитаниците на Руските духовни академии, които в миналото са били носители на дълбоката църковна традиция на Православното християнство и на Вселенската апостолска църква, следва да останат пазители и изразители на автентичната апостолска християнска духовност и на идеалите на Едната, Святата и Апостолска Църква от епохата на първото християнско хилядолетие преди разделението на християните от Изтока и Запада. Това обстоятелство, свързано с традициите на православното разбиране за християнския диалог, според Николай Глубоковски, позволява на руските богослови да имат както съответната задълбочена научна подготовка, така също им дава и необходимата широта на духовния хоризонт и християнския светоглед, които са необходими, за да поддържат и задълбочават тези отношения в рамките на между-християнския и двустранен между-църковен диалог. Тези добри отношения, които са израз на дълбокото духовно и екзистенциално единство на християните като братя в Христа, е било необходимо да се поддържат особено настоятелно и да се продължат и задълбочат в новите условия на следвоенната криза в Европа от водещите представители на руската емиграция. Следва да отбележим, че посочените възгледи и убеждения на проф. Николай Глубоковски отразяват един ранен етап от формирането на движението за междухристиянско единство в Европа и

⁴ Сръв. Шкаровский, М. Русская церковная эмиграция в Болгарии после 1920 года. – В: Русское зарубежье в Болгарии. С., 2009, 20 – 21.

са фокусирани предимно върху двустранния богословски диалог. Това става ясно и от характера и съдържанието на богословския език, с който той си служи като средство за изразяване на православните позиции в рамките на този християнски диалог. Това е един сериозен и мащабен православно-християнски богословски дискурс, който все още не е оформен в стандартната стилистика, лексика и специфична терминология, които са свързани с покъсната проблематика на междуцърковния диалог и търсенето на християнското единство, която се поставя на дневен ред в етапите на организираното икуменическо движение след края на Втората световна война⁵.

*Православни перспективи на идеята
за християнското единство*

Богословските идеи, свързани с темата, която е предмет на специално внимание тук, са свързани с проблематиката и съдържанието на два от докладите на проф. Николай Глубоковски, които той представя в Лондон през 1925 г. Тези доклади са публикувани в рамките на една научна статия в руското религиозно списание „Путь“ през 1926 г. Статията, която е обект на нашето внимание, е публикувана под обобщаващото заглавие „Християнското единение и богословското просвещение в православна перспектива“⁶. В своето съдържание тя обхваща две отделни лекции, произнесени от проф. Николай Глубоковски на английски език, съответно в Лондонския университет и в Кингс Колидж в Лондон през 1925 г. Лекциите са посветени на темата за християнското единство през призмата на православно-англиканския диалог и на

⁵ По това време, в този първоначален етап от зараждащото се християнско движение за разбирателство и между-църковен диалог, от страна на Българската православна църква участват активно Софийският митрополит Стефан и професор протопрезвитер д-р Стефан Цанков. Книгата на Софийския митрополит Стефан „Православието – Сила и красота“ (София, 1938) съдържа негови лекции и доклади, изнесени в рамките на Православно-англиканския диалог и на други християнски международни конференции.

⁶ Глубоковский, Н. Христианское единение и богословское просвещение в православной перспективе. – сп. Путь, 1926, кн. 4, 490 – 494.

въпроси от областта на историята на богословското просвещение в Русия. Двете лекции са обединени в една обща публикация от автора, защото имат общ замисъл и обща тематика – историята и перспективите на Православното богословие и отношението към проблемите на християнското единство. Освен това и двете са произнесени по едно и също време и по общ повод пред сходна аудитория. Какъв е бил поводът за тези две лекции на професор Николай Глубоковски и какви са били междуцърковната обстановка и богословският контекст, в условията на които те са произнесени?

През 1925 г. по повод на юбилейните чествания за 1600-та годишнина от Първия вселенски събор в Никея (325 г.) Николай Глубоковски посещава Лондон⁷ заедно с някои от водещите висши йерарси на Руската православна църква в Париж – митрополит Евлогий и епископ Вениамин, който е ректор на новоучредената Руска православна академия в Париж, която по-късно се развива като Богословски институт „Свети Сергий”. През тази година руските духовници и богослови участват в множество юбилейни богословски конференции и научни симпозиуми, сред които са и честванията, посветени на годишнината от Никейския събор и отбелязване на значението на Никейския символ на вярата за единството на християните в историята и традицията на Вселенската църква. През същата тази година се провеждат и много други срещи на Православни църковници с представители на Старокатолическата църква и на други западни християнски вероизповедания. Нека да припомним, че през тази година (1925) се провежда и голямата междухристиянска конференция в Стокхолм, наречена

⁷ По това време, освен като преподавател в Богословския факултет на Софийския университет, в чиято научна колегия е включен при неговото учредяване през 1923 г., Николай Глубоковски също така активно сътрудничи като експерт по различни въпроси и към Светия Синод на Българската църква. При определяне на участниците в различни международни църковни форуми и научни богословски конференции през тези години проф. Николай Глубоковски участва в тях и като официален представител на Българската църква. – Срв. Глубоковский, Николай Никанорович. – В: Сб. Русские в Болгарии 1877 – 2007. Пловдив, 2010, 49 – 50.

„Всемирна конференция по въпросите на практическото християнство“ (19 – 30 август), на която са участвали и български делегати.

Всички тези църковни и академични събития отбелязват един нов етап в развитието на движението за между-християнско единство, което търси нови институционализирани форми за организиран между-църковен диалог. Преди да пристъпим към разглеждане на основните моменти и по-важни идейни акценти от аргументацията на проф. Николай Глубоковски по темата за православните перспективи на християнското единство следва да имаме предвид някои исторически обстоятелства, които оформят предисторията и определят предпоставките на актуалната през 20-те години на XX век проблематика на междухристиянския диалог и търсенето на опорни пунктове за християнското единство от страна на тогавашните богослови. Отношенията и контактите на Православната църква в Русия с двете западни християнски вероизповедания – англиканството и старокатолицизма, които са близки помежду си с това, че не приемат римокатолическата доктрина за главенство и незаблудимост на Римския папа, датират още от XIX век. Връзките и контактите с англиканството възникват по-рано във времето – още в началото на XIX век⁸, а тези със старокатолическото движение се установяват и интензифицират особено осезателно след Първия Ватикански събор през 1870 г. На този събор, както е известно, е окончателно догматизирано и санкционирано учението за главенството и незаблудимостта на Римския папа, когато той се изказва *ex cathedra* в областта на вероучението и въпросите на морала⁹.

Като реакция на този акт в много страни на Западна Европа, сред които Швейцария, Холандия, Германия и Чехия, се обособява и оформя т.нар. „Старокатолическо движение“, което постепенно се развива като самостоятелна църковна общност със свой собст-

⁸ Cf. Palmer, W. Notes of a Visit to the Russian Church in the Years 1840 – 1841. London, 1882.

⁹ Срв. Митев, Д. Догмат за главенство и незаблудимост на римския първосвещеник. – В: Инославни изповедания. Варна, 2005, 73 – 82.

вен вътрешен живот и различен църковен облик и богослужебен порядък. Старокатолицизмът се обособява в организационно и вероизповедно отношение като ново християнско изповедание чрез отделянето си от Римо-католицизма и стремежа за възстановяване на единството на християните във Вселенската църква чрез засилване на общението с Източното православие.

Руската православна църква, а също така и Българската екзархия по това време, откликват на този призив и подемат редица инициативи за установяване на диалог с цел взаимно опознаване със старокатолиците и проучване на възможностите за сближаване и уеднаквяване на редица богословски и църковни позиции, които са от първостепенно значение. Българската църква изпраща много от своите духовници и богослови да разширят и задълбочат своето богословско образование в Старокатолическия богословски факултет на Университета в град Берн, Швейцария. Сред тях са и двама от водещите български православни клирици и духовници на Българската екзархия – Софийският митрополит Стефан и протопрезвитер д-р Стефан Цанков, които участват покъсно през XX век в международното движение за християнски диалог. На диалога със старокатолиците много от православните руски духовници и богослови гледат като на своеобразно продължение на диалога с англиканите и затова тези две западни християнски вероизповедания се считат в края на XIX и началото на XX век като стоящи най-близо до Православието¹⁰.

*Богословските позиции и аргументи на
професор Николай Глубоковски*

В рамките на това кратко изложение ще бъдат представени някои от по-важните богословски виждания и научни становища на проф. Николай Глубоковски за библейските основания и православни перспективи на християнското единство и между-християнския богословски диалог. В своите доклади, обединени в посочената статия, Николай Глубоковски систематизира основните

¹⁰ Срв. Йеромонах Климент Рилец, Старокатолицизъм: неговата история и вероучение. Пловдив, 1936.

библейски, новозаветни и православни светоотечески аргументи за християнското единство, което се основава върху изкупителното дело на Исус Христос и определя общението между християните във Вселенската църква. Своите богословски доводи и църковни позиции по темата проф. Николай Глубоковски разгръща систематично в духа на Православното учение на Църквата и обосновава библейски в рамките на посочените две лекции. Тези свои разбирания православният богослов разработва в своето библейско новозаветно богословие и разкрива в контекста на диалога с англиканството или старокатолицизма.

Въпросите на християнското единство, или на „междущърковното обединение“, както се изразява проф. Н. Глубоковски, са, според него, едни от най-важните въпроси на времето. Тези въпроси следва да се разглеждат в светлината на библейските и светоотечески истини, които за Православието имат общозадължително значение и представляват „общоприети аксиоми“ както за висшата църковна йерархия, така и за богословите и редовите християни. Тези истини, според Николай Глубоковски, „се заключават в това, че взаимното и всеобщо християнско единение е не само заповед на Христа Спасителя и всеобщ морален дълг за християните, но също така тази потребност от единение произтича от самото християнско битие, което без него не може да съществува и да се развива нормално“.

Изкупителното дело на Господ Исус Христос създава нова благодатна реалност на християнския духовен живот в Църквата, която произтича от Божията спасителна любов, съединяваща християните като братя. Без тази благодатна основа на живота в Христа и единението в Църквата като Негово Тяло човешките взаимоотношения се разпадат, а човечеството остава под властта на греха и злото. „Независимо от всички догматически теории и отвлечени доктрини, пише проф. Николай Глубоковски, опътът на всички народи и всички времена ни убеждава по един неотразим начин, че след грехопадението човечеството, от емпирична гледна точка, притежава автономия само в злото и няма собствени сили за самостоятелно избавление от това ужасно положение“. Тук в тази богословска постановка на проф. Н. Глубоковски се долавят

и проблясват новозаветните идеи на апостол Павел от прочутата седма глава на неговото послание до Римляните. Следва да отбележим, че основните пунктове в богословската аргументация на руския богослов за грехопадението, изкуплението и спасението на човешкия род се основават на неговото екзетическо и задълбочено разбиране на Посланията на апостол Павел – основно посланията до Галятяни, Римляни, Ефесяни, Колосяни, Първо до Коринтяни и посланието до Евреите. Както знаем, по-късно той публикува специални научно-богословски студии на български и руски език, посветени на подробен библейски и новозаветен екзетически анализ на основните истини и съдържание на някои от тези знаменити послания на апостол Павел. Богословската аргументация на проф. Николай Глубоковски по разглежданата тема за християнското единство и за единението на вярващите християни в духовното лоно на Вселенската църква е систематично изградена и логически издържана в духа на неговото новозаветно библейско богословие, което се основава преимуществено върху богооткровените истини в посланията на апостол Павел¹¹.

Ето как изглеждат логически обосновани и свързани основните пунктове на тази православна богословска позиция и библейска новозаветна аргументация.

1. Човечеството се намира под властта на греха и всеобщността на това явление показва невъзможността за „самобитно възраждане, защото това е „натурален дефект“ (разстройство на човешката природа), получаван по наследство от всички без изключение. Даже божественият закон, даден за спасение на човека в Стария Завет, е служил за осъждане и смърт. Ето защо „е било необходимо непосредственото участие на есенциално-божественото начало, за да може чрез своето общение да възроди греховното човешко естество“.

¹¹ Основните богословски аргументи и православни принципи по темата са разработени от професор Глубоковски в духа на библейското новозаветно богословие, което той разгръща в някои от своите основни съчинения, като: „Благовестие св. Апостола Павла по его произхождение и существу“. Т. 1 – 3, СПб, 1905, 1910, 1912; „Хронология Ветхого и Нового завета“. Киев, 1911, и други.

2. И ето, според Благовестието за спасението и изкупителното дело на Исус Христос, „когато се изпълни пълнотата на времента Бог изпрати Своя Син“ (Гал. 4:4–5), Който като Богочовек чрез своята кръстна смърт придоби за нас изкупление (Евр. 9:12)¹².

3. „Изкуплението, обаче, е собственост на Божествения Изкупител и може да се получи само от Него. Затова е задължително най-тясно (реално-мистично) единение с Христос, за да може достигнатото за нас благодатно избавление (и ново състояние) на човешката природа да стане наше лично християнско достойние. Поради отсъствието на заслуги от човешките дела, то изключително средство за спасението е вярата, която тайнствено и жизнено ни привежда към единение с Христа“ (тук проф. Н. Глубоковски използва думата „сливане“). Този спасителен акт се осъществява в кръщението, когато „ние се съпогребваме с Христа (2 Кор. 2:12), за да можем и ние, както Христос възкръсна от мъртвите със силата на Отца, така и ние да ходим в обновен живот (Рим. 6: 4).

4. Християните придобиват в Христос нов и преизобилен източник на живот, от Който от нашата смърт възниква най-добро битие, доколкото ние сме се съпогребали с Христа и в Христа. Христос твори и новото изкупено битие на християните като велико чудо „заменяйки нашата жертвеност“ до такава степен, че „вече не аз живея, а Христос живее в мене“ (Гал. 2:20).

5. В това ново изкупено състояние на християните, според думите на проф. Николай Глубоковски, произтича „реално-тайнствено сливане с Изкупителя и поглъщане в Него на нашата немощ чрез действието на Божията сила (Рим. 6:5), при което „всички, които в Христа се кръстиха, в Христа се обличат“ (Гал. 3:27), ставайки едно с Него по силата на благодатното органично общение“. Доколкото Той е Син Божий, то и кръстените в Него стават синове Божии според вярата си в Христа Исуса (Гал. 3:26). Тогава те придобиват Христовите прерогативи и стават синове

¹² По-късно, през 30-те години проф. Николай Глубоковски разглежда по-подробно и изследва задълбочено тези богословски истини в редица свои съчинения, като: „Евангелия и их благовестие о Христе-Спасителе и Его изкупителном деле“ и „Свети апостол Лука, евангелист и дееписатель“, публикувани в София през 1932 г.

Божии по благодат и едно помежду си. Но в сравнение с Христос нашето богосиновство не е есенциално, а производно и вторично. То е осиновление чрез Исуса Христа (Еф. 1:5; Рим. 7:23), но това осиновление не е само адоптивно и не е юридическо, защото ние ставаме действително синове Божии с всички дарове на Светия Дух и права на наследници (Гал. 4:5–7; Рим. 8:14). Следователно християнството е реално богосиновство, с което всеки се удосто-ява още при кръщението и своето възраждане. Всеки християнин е длъжен по своето призвание да притежава дара на благодатното богосиновство. Християнството е братство и Църквата е благодатно семейство.

*Християнското единство и
Православно-англиканския диалог*

Диалогът с Англиканството, според проф. Николай Глубоковски, е едно от най-важните измерения на православно християнско свидетелство и на мисионерската активност на Руската православна църква сред западните християни както през XIX, така и през XX век. Още през 1911 г., като редактор на руското издание на „Православната богословска енциклопедия“ (Том XII, кол. 731) по въпросите на Англиканската църква, проф. Николай Глубоковски, според собственото му свидетелство, „имал радостта да запише думите на един изтъкнат англикански духовник за основните характеристики на Англиканството“, които гласят следното: „Англиканската църква пази древната традиция на Вселенската църква, осветена от Вселенските събори, както в своето църковно устройство, така и в своята вероизповед, която се запазва в духа на Никейския символ на вярата дори и в смутните времена на Реформацията“. Тази изповед и това съзнание на англиканските учени и богослови се разглеждат и от Православните християни като основа и най-важна причина за търсене на диалог и сътрудничество по въпросите на християнското единство и богословското просвещение. През следващите десетилетия отношенията между православните и англиканските богослови се задълбочават и разширяват в различни насоки – библиестика, християнска фи-

лософия, патристика и православна духовност. От страна на Православната църква през 30-те и 40-те години на XX век участват също и много други руски, български и гръцки богослови, сред които Николай Арсенъев, проф. протопрезвитер д-р Стефан Цанков, Българският Екзарх Стефан и други¹³.

През следващите години и десетилетия на XX век духовната близост между англиканските учени и православните представители се концентрира и в дейността на международното християнско сдружение „Свети Албан и Свети Сергий”, което продължава и до днес усилията за по-добро взаимно опознаване и задълбочено изследване на източната и западната християнска традиция на Вселенската църква.

През последните години в областта на двустранния Православно-англикански богословски диалог работи и специална международна комисия – International Commission for Anglican-Orthodox Theological Dialogue (ICAOTD), която се среща регулярно и продължава научно-богословските усилия за двустранното взаимно опознаване и сближаване на различни църковни и богословски позиции¹⁴.

Независимо от трудностите и препятствията, които периодично възникват в рамките на този между-християнски диалог, в историята и началните етапи на неговото зараждане и развитие през XX век е записано по един достоен и безукорен начин името и на големия руски православен богослов професор д-р Николай Никанорович Глубоковски. За неговата личност и църковно-богословско дело Българският екзарх Стефан изрича от името на Българската православна църква следните забележителни слова: „Професор доктор Н. Н. Глубоковски наистина беше един феномен. Той имаше класическо духовно равновесие, завършен характер, гениален ум с гениална памет и гениално сърце. Николай

¹³ Срв. Цанков, протопр. С. Християнското всеединство като проблем в православното богословие. – ГДА, Т. 4, 1954 – 55, 385 – 427; Единителните стремления у православните църкви. – ГДА, Т. 9, 1959 – 60, 259 – 306.

¹⁴ През 2013 г. членовете на ICAOTD провеждат своята поредна среща в сръбския град Нови Сад от 7 до 9 септември и посещават Сремски Карловци. – Cf. Nachrichtendienst Östliche Kirchen, Ausgabe 37/13, 19.09.2013, Teil B, № 1.

Никанорович няма равен на себе си в сферата на всестранната и разнообразна култура, която той достига с усърден труд и систематично усъвършенстване на своите богати дарования. Той е един от малкото, които са достигнали до такава висота, че да бъдат признати и от православните, и от католиците и от протестантите като първостепенна научно-богословска величина, предизвикваща у всички сериозни богословски, философски и социални мислителни искрена почит и уважение!”¹⁵

¹⁵ Български Екзарх Стефан I. Професор доктор Н. Н. Глубоковски. – В: Сборник. Избрани речи, слова, поучения, статии и архипастирски напътствия. С., 1998, с. 386.